

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

t.ex. starkt – vilket också refereras till i avhandlingen – i översiktsverket *Finlands svenska litteratur*. Men argumenteringen härför ter sig kanske en aning haltande. Ett exempel: Jörn Donner kritiseras (s. 252) för att i en uppsats i BLM 1960 i mytologiserande anda ha gjort sig till talesman för denna uppfattning. Men i det citat man (i not 162) får ta del av ges inget belägg. Förf. som vanligtvis värjer sig mot biografiska resonemang upp-bådar här ett helt batteri ur Tavaststjernas biografiska arsenal i avsikt att illustrera författarens rika kontaktnät. (Jfr också avh. s. 260, där det explicit talas om Tavaststjernas *person*.)

Förvånad bli man också av att man i denna feministiskt präglade avhandling kan finna närmast apologetiska undanflykter när romanens syn på kvinnofrigörelsen kommer på tal: ”Tavaststjerna er på linje med Strindberg, när det gäller kvindefrigörelsen. Den går imod deres natur- og moderdyrkelse. I *Barndomsvenner* bliver emancipationslederen ’fröken William’ netop fremstillet som en unaturlig person, en blandning af kvinde og man [...]. På dette punkt er det nærliggende at opfatte Tavaststjernas skildring som reaktionær, *men* [min kurs] den er led i en gennemgribende idealisering af naturen på civilisationens bekostning” (s. 255). Här hade man önskat en djupare analys, alldeles bortsett från att karaktäriseringen av Strindbergs kvinnoosyn ter sig aningen fördomsfull eller för-enklad. T.ex. är det ju som bekant en markant skillnad mellan vad som kommer till uttryck i förordet till *Giftas I* och i novellerna – efter *Giftas*-åtalet 1884 – i samlingens andra del. (*Att* den beläste förf. uppmärksammat förordet framgår f.ö. av fotnot 125, avh. s. 243.)

Avhandlingens sammanfattning (s. 282–295) är lika skickligt sammanställd som de konklusioner vilka tidigare ägnats del- och kapitelresultat.

Sammanfattningsvis kan anföras:

Närläsningen har ibland kommit i konflikt med litteraturhistorien, där dikt får tolka historia och historia tyda dikt. En tendens, uppenbart orsakad av en – ibland för långt driven – vilja att utgå från pedagogiskt tydliga profileringar att i alltför hög grad ta spjörn mot äldre analyser, gör sig märkbar. Mina förslag till andra läsarter av Langes ”*Sämre folk*” och Tavaststjernas *Barndomsvenner* ser jag inte primärt som invändningar utan såsom varande av kompletterande karaktär. Läsarter som, förutom på några enstaka punkter, t.ex. synen på nation och folk i Tavaststjernas roman, ytterligare

kunde ha stärkt avhandlingens teser, då fr.a. i läsningen av Langes roman som en mångfacetterad palimpsest med starkt feministiskt budskap.

Avhandlingens teser och delteser presenteras med pedagogisk tydlighet. Likaså ges utmärkta fortlöpande sammanfattningar av åstadkomna resultat. Förf. visar prov på stor beläsenhet, såväl i det moderna genombrottets litteratur som i den synnerligen rika litteraturen om denna epok, i båda fallen med god kontroll över hela det skandinaviska fältet. Jag vill också understryka att jag övertygats av det sätt förf. driver dessa delteser och huvudteser. Påfallande ofta bjuds läsaren dessutom på kompletteringar och korrigeringar av tidigare forskares slutsatser.

Ämnet måste sägas vara väl valt och angeläget. Bilden av det moderna genombrottet i det svenska Finland har givits nya och intressanta proportioner. Mest givande har jag funnit studiet av Ina Langes roman ”*Sämre folk*”. Jag är övertygad om att romanen nu funnit sin rättmätiga plats i Finland – och i Norden. Jag är lika övertygad om att föreliggande avhandling kommer att stimulera till fortsatta studier. Arne Toftgaard Pedersens bidrag till diskussionen om det moderna genombrottet är slutligen inte endast ett bidrag till den svenska litteraturens historia i Finland utan nyanser och kompletterar också bilden av hela det nordiska genombrottet.

Björn Meidal

Eva Jonsson, *Hospitaltidens lyrik. Textkritisk edition av Gustaf Frödings lyriska produktion dec. 1898 – mars 1905*. Uppsala universitet. Uppsala 2002.

Inledningsvis vill jag med anledning av Eva Jonssons avhandling ge uttryck åt en dubbel glädje. Det är glädjande att Fröding åter uppmärksammas med en doktorsavhandling – och det är lika glädjande att ett textkritiskt arbete ges form av en doktorsavhandling. Studiens fokus framgår av dess titel, *Hospitaltidens lyrik* och undertitel, *Textkritisk edition av Gustaf Frödings lyriska produktion dec. 1898–mars 1905*. Syftet har varit att i görligaste mån etablera, kommentera och utge alla dikter Fröding skrev under sin tid på Uppsala hospital. Redan i titeln finns en viss polemisk udd mot en benämning som tidigare varit i bruk: Frödings ”sjukdomsdiktning”.

Jag kommer inte att ge något heltäckande referat av avhandlingen utan nöjer mig med att

konstatera att den består av två avdelningar, en inledning samt en utgåva med kommentar. Del I består av 12 kapitel eller avsnitt; del II av 77 etablerade dikter, diktfragment och översättningar försedda med en textkritisk apparat. Avhandlingen avslutas med ett appendix, som återger en handskrift med osäker datering, 7 s.k. axiomatiska texter samt en mer utförlig diskussion om den komplicerade etableringen av dikterna "Nedanförmänskliga visor", "Strandsvall", "Söfvande mjöd vill jag tömma" samt slutligen en redovisning i tabellform av de fyra versioner, som förutom den version dikten etablerats efter, existerar i. Några av texterna publicerades under Frödings livstid i *Svea* (1906) och i *Efterskörd* (1910). Merparten av dem återgavs efter Frödings död i *Efterlämnade skrifter* (1914) under redaktion av John Landquist, *Frödings Samlade skrifter* VII under redaktion av Ruben G:son Berg (1921) samt Germund Michaneks antologi *Återkomsten* (1964). Fyra av dessa dikter är tidigare återgivna i tidningar och tidskrifter. Tidigare ej tryckta texter i avhandlingen är: 4 nya dikter, 21 fragment, en översättning samt ett "översättningsförsök" (s. 15). Det bör också i detta sammanhang påpekas att de allra flesta av de etablerade dikterna visserligen finns i manus i Uppsala universitetsbibliotek. Men i urvalsprocessen att bestämma vilka av dessa som sannolikt skrivits under den aktuella hospitalperioden 1898–1905 har förf. varit tvungen att systematiskt inventera allt känt Frödingmaterial av handskriftskaraktär, i privat och offentlig ägo. Överblickens av det totala materialet väcker respekt.

Innan jag går in på granskningen av avhandlingens första del vill jag starkt understryka att akribin är god; detta bör ses som en särskild triumf för förf. eftersom hon behandlar och utgår från ett mycket stort material, inte endast tryckta skrifter utan också ett omfattande handskriftsmaterial. Min ambition är att först granska avhandlingens "Inledning", sedan de etablerade dikterna med kommentar. Avhandlingens natur gör det emellertid nödvändigt att i framställningen på vissa punkter samtidigt granska båda avdelningarna.

De två första avsnitten i inledningen, ingressen till "Inledningen" (s. 11–15) (som saknar särskild kapitelrubrik) samt "Tidigare forskning" (s. 16–21) behandlas lämpligen tillsammans. Syfte och metod kunde tydligare ha angivits. Utifrån dessa två kapitel uppstår nämligen en viss tveksamhet om vad som är avhandlingens syfte. När man ta-

git del av framställningen i dess helhet klarnar det naturligtvis. Men det hade varit önskvärt med en precisering redan här.

Förf:s begrepp "hospitaltidens lyrik" i stället för tidigare vedertagen benämning, Frödings "sjukdomsdiktning", finner jag lycklig. Däremot har man svårt att värja sig för intrycket att den äldre beteckningen avfärdas lite väl snabbt. Förf. hävdar: "Det finns inte heller något 'sjukt' i dikterna. Frödings sena diktnings framstår som lika medveten som hans tidigare. Hans utpräglade känsla för spelet mellan rytm och motiv, den genomarbetade klangvärlden och inte minst hans egna uttalanden stöder detta." (S. 12.) Detta låter sig sägas, men man kan rikta invändningar mot resonemanget. För det första är distinktionen "sjuk" – "medveten" inte kristallklar; för det andra, vilket förf. själv påpekar, vistades Fröding ju långt före tiden på Uppsala hospital 1898–1905 på anstalter av olika slag (redan i slutet av 1880-talet); för det tredje, vilket också påpekas i avhandlingen (s. 13), kan dikter från såväl tiden före som tiden efter hospitalvistelsen ha medtagits.

Förf. hävdar i sin inledning: "Dikterna har kallats märkliga – och med all rätt. Under denna tid prövade Fröding nya grepp och jämfört med hans tidigare produktion renodlas i hospitaltidens diktnings ett nytt estetiskt ideal. Jag anser att denna nya diktnings rör sig mot det modernistiska. Stilen i hospitaltidens lyrik ligger väldigt nära vissa modernisters idéer om att hylla det primitiva och bryta mot vedertagna normer i det litterära språket genom att bland annat bryta upp meter och rimflätning. Ett stort antal av dikterna uppvisar även en långt gången kompression genom en radikal textreducering." (S. 12.) (I noten till detta resonemang refereras till tidigare forskning, dvs. vad som behandlas i nästa kapitel.)

Läsaren får här – även om det som sagt inte uttalar explicit – uppfattningen att vad som endast tentativt prövas, dvs. dikternas modernistiska utformning, under läsningens gång kommer att ledas i bevis eller åtminstone utsättas för en grundlig diskussion. Detta intryck förstärks vid läsningen av kapitlet "Tidigare forskning". Här omtalas att fyra doktorsavhandlingar hittills ägnats Fröding, men att "mycket litet" skrivits om Frödings sena diktnings. Först på 40- och 50-talen skulle synen på denna komma att förändras. Några positiva och intresserade omdömen, t.ex. av John Landquist (1927) (cit. s. 17) utgör undantag. Vidare anförs uttalanden från flera ti-

digare forskare: Göran Lindström (1960) (Fröding är en "impulsgivare för svensk och finlandssvensk modernism", s. 19), John Landquist (1964) ("Det slår envar, som läser dessa dikter, att han med dem förebådar modern lyrisk stil. Hans vers har den knapphet, koncentration och sparsamhet med tidigare prydnader, som utmärker denna lyrik"; Fröding pekar fram emot Björling); Henry Olsson (1970) (Fröding har "strävat efter en förnyelse av sin poesi" och "blivit en extrem modernist före modernismen"), Staffan Bergsten (1999) och Knut Warmland (1999) (Fröding "föregriper expressionismen") (s. 20). Avslutningsvis fastslås: "Det är många som uttrycker tanken att Frödings dikter från hospitalet föregriper modernismen och att de kan ha haft betydelse för både den svenska och den finlandssvenska modernismen, men de allra flesta låter tanken stanna vid en bisats eller en mening." (S. 20.) Särskilt det sistnämnda, dvs. en kvantitativ karakteristik – "ett par rader", "några sidor" etc. – betonas. Först därpå nämns att Örjan Lindberger (1990) hävdar att Fröding "haft betydelse för senare modernistiska lyriker och nämner Elmer Diktonius, Björling och Birger Sjöberg" (s. 20) samt att Ingmar Algulin (1986) "[n]ågot utförligare" tar upp ämnet. Den senare talar om Frödings "formsprängande uttrycksvilja och uppseendeväckande typografi", 'fragmentestetik', 'hallucinationsestetik', 'pastischkonst' och 'absurda livskänsla" (s. 20). Slutligen omnämns en tysk avhandling *Die Abwehr des ennui. Modernität und Moderne im lyrischen Werk Gustav Frödings* (1990) av Lutz Rühling: "Här jämför han dikterna med verk av andra författare, diskuterar innehållet och sviten som helhet, dock utan att gå in på någon djupare analys av dikternas form" (s. 20). Här hänvisas också till den engelska sammanfattningen i Rühlings avhandling: "He [Fröding] approaches the borderline to modernism but never actually crosses it." Hur detta citat skall tolkas beror naturligtvis på hur Rühling definierar den mångtydiga termen modernism.

Vi ges sålunda intrycket att Jonsson i sin avhandling i motsats till tidigare forskning kommer att ta upp och söka besvara ett antal intressanta frågor rörande Frödings hospitaldiktning och då framför allt naturligtvis den om dess förhållande till såväl svensk som finlandssvensk modernism. Emellertid lämnas denna – trots ansatser – i stort sett obesvarad i den fortsatta framställningen, såväl i avhandlingens första avdelning som i dess

senare. Dessa ansatser görs i huvudsak punktvis och mera i förbigående. Här kan två exempel anföras. I kapitlet "Dikternas tillkomsthistoria" heter det om dikten "Elementarande" att den är "anmärkningsvärt nog [...] lika klar och omsorgsfullt konstruerad som hans tidigare lyrik. Diktens utformning kan rentav beskrivas som traditionell." (S. 25.) I kapitlet "Frödings åsikter om verskonst samt något om bakgrunden till dikterna" talas det om att dikterna är "skrivna i en för dåtiden ovanlig stil": "Den fria versformen med de korta raderna med bara ett eller ett par ord, de ofullständiga satserna och upprepningarna ger knapphet, förenkling och koncentration. Denna stil skulle senare uppträda inom modernismen." (S. 48.) Dikten "Gråbärgsång" anges (s. 58) som ett exempel på expressionism. Diskussionen om hospitaltidens lyrik och dess eventuella modernism och/eller betydelse för modernismen blir således aldrig riktigt utförd. Delresultaten rörande denna fråga kunde ha satts in i ett större sammanhang: så här ser det ut; så här skiljer det sig från Frödings tidigare diktning etc. Nu nöjer sig förf. med att säga ett uppfordrande a utan att följa upp med ett tydligare artikulerat b.

"Dikternas tillkomsthistoria" (s. 22–31) ägnas en redig framställning, byggd bland annat på journaler, brev och uppgifter från personer som stod Fröding nära samt dennes läkare. Av ett visst principiellt intresse i detta sammanhang hade varit en diskussion om vad som var sjukdom i klinisk bemärkelse och vad som så att säga låg i tiden. Slående är t.ex. hur mycket som förbinder Fröding på hospitalet med Strindberg efter dennes infernoupplevelser. Strindberg hade ju skrivit om Fröding i sin bok *Legender*. Han skrev också ett brev till honom, vilket Fröding besvarade den 3 juni 1898, dvs. endast två dagar före intagandet på Uppsala hospital. De båda stora dikternas intresse fokuserades vid denna tid på samma ting. Båda såg mycket kritiskt på den egna tidigare produktionen. Båda arbetade därför med revisioner av dessa verk. Gemensamma intressen var hebreiskan, bibelstudier, talmystik, siffrornas relation till bokstäverna, språkspekulation och etymologi. Några av de citat ur och referat av Frödings sjukjournal som återges i avhandlingen skulle faktiskt också kunna gälla Strindberg och pekar på ett intressant sätt fram emot absurdismens språkkritik. Fröding vurmar "för ett definierande af alla begrepp till undvikande af alla missförstånd vid tankeutbyte" (s. 27) eller "Särskilt intresserad är

han av frågan om vad Gud innebär och förmår samt idén om att varje ords exakta och enda betydelse borde kunna fastställas så att människor inte skall behöva missförstå varandra" (s. 28). Sannolikt torde det inte röra sig om något regelrätt direkt inflytande från Strindberg (även om denne faktiskt verkar ha trott det) utan snarare att de båda utgick ifrån samma källor. Man kan t.ex. anta att teosofin härvidlag spelat en viktig roll. John Landquist utreder i sin biografi (1956) detta inflytande på Fröding. Han specialstudierar där bl.a. A. P. Sinnetts populära utläggning av den teosofiska läran, *De invigdes lära* (svensk övers. 1887). Denna skrift spelade också en betydelsefull roll för Strindberg.

Frågan är vidare om inte Frödings samlingstitel *Mattoidens sånger*, dvs. den halvgalnes sånger, kan ha ett samband med Strindbergs provokativa självbiografiska roman *En dæres försvarstal*. Den skulle i så fall primärt inte behöva syfta på författarens medicinska tillstånd utan skulle kunna ses som en medveten anknytning till det intresse för och den kult av "galenskapen" som florerade på 1890-talet och vid sekelskiftet? Titeln "Mattoidens sånger" (som valdes av Cecilia Fröding efter anteckningar i broderns kvarlåtenskap) tarvar några ytterligare kommentarer. Ordet "mattoide" förklaras (s. 13) med en hänvisning till Olle Holmberg, som i en recension 1923 hävdar att ordet "även" förekommer "hos Lombroso". Vore det inte riktigare att säga att Fröding faktiskt hämtat termen från Lombroso? Termen "mattoide" är en av Lombrosos tre huvudkategorier för "galna"; de övriga etiketteras "alkoholister" och "hysteriker". "Mattoiden" utmärks, enligt Lombroso, bl.a. av ett sinne för nya och extravaganta teorier. (Jfr här f.ö. avhandlingen, s. 114, där en ny hänvisning ges, denna gång till John Landquists företal i utgåvan 1914, 'matto', italienska 'tokig'.) Frödings sjukdom och dess eventuella konsekvenser för hans diktning ägnas i den fortsatta framställningen en viss diskussion. Ett frågetecken kan slutligen sättas vid avhandlingens ambition att direkt härleda dikter eller element av dikter till Frödings sjukdomsupplevelser. (Se t.ex. s. 30.)

Kapitlet "Handskriftsläge, manuskriptbeskrivning och återgivningsproblematik" (s. 32–43) är en ordentlig och förtroendeingivande presentation av manuskriptläget, papperssorter, bläck etc. På flera ställen har förf. kunnat komplettera och korrigera tidigare forskning. Aningen överraskande är kanske att i detta huvudsakligen tek-

niska kapitel finna ett resonemang (s. 39 ff.) om huruvida de s.k. axiomatiska satserna är att betrakta som lyrik eller inte: "Ingenstans antyds att dessa texter är ämnade att läsa som lyrik." (S. 40; jfr s. 41.)

Rörande nästa kapitel, "Frödings åsikter om verskonst samt något om bakgrunden till dikterna (s. 44–59), kan invändningar riktas mot kapitelrubriken som präglas av bristande precision: Den lovar både för litet och för mycket. Kapitlet har karaktär av samlingskapitel. Här ges exempel på såväl Frödings "åsikter om verskonsten", uttryckta i brev och marginalanteckningar, men också något om "bakgrunden" till dikterna. Denna bakgrund ges en vid definition och omfattar biografiska, personliga, tekniska, estetiska och litteraturhistoriska omständigheter. Vidare behandlas här inte endast de dikter som skrevs under hospitaltiden – utan den samlade lyriska produktionen alltifrån debutsamlingen *Guitarr och dragharmonika* (1891). Det valda tillvägagångssättet stör dispositionen, då man tidigare tagit del av tre avsnitt som ägnats hospitaldikterna exklusivt.

Presentationen av den litteraturhistoriska "bakgrunden" till dikterna är inte helt invändningsfri. Vad t.ex. beträffar förhållandet till nittiotalismen och Heidenstam vid tiden för debutsamlingen skriver förf. att Fröding var en "stor beundrare" av Heidenstam. Här citeras ur ett brev till systemen Hedda: "Den enda af de unge skalderna jag sätter något värde på är en som heter Verner v. Heidenstam, hvilken icke är rätt klok, men i alla fall är mäktig en viss oförskämnd originalitet". (S. 44.) Citatet ger kanske inte något riktigt belägg för det starka ordet "beundran". Inte heller nästa brevcitat – till systemen Cecilia – som uppåddas – "Heidenstam är 'ny' [---] emedan han i sig sammansmält en modern realistisk målarenatur med en äkta romantisk skaldesjäl." – blir en övertygande intäkt för Frödings synsätt. I detta brev kan man nämligen också läsa: "H. är 'ny', icke emedan han sjunger världssmärta och hädelse, hans ton är en efterklang af Byron och Heine, hans 'lifsglädje' är originell endast derigenom att den ingen lifsglädje är." Uttalandet förerbådar synnerligen slående den kritik mot Heidenstam som Strindberg långt senare skulle fyra av under Strindbergsfejden.

Går man till Frödings samtida korrespondens framgår att hans relation till såväl Heidenstam som nittiotalismen var mer mångfacetterad, och kritisk. I sitt brev till "flickkollektivet" "Astrid

Carlesohn” skriver han inte utan självkänsla: ”’Hvad jag tycker sjelf om mina dikter?’ Ja, ibland tycker jag att det är bara skröp alltsammans, men ibland tycker jag att de icke äro så galna, i synnerhet om man jämför dem med en del andra versmakare i dessa dagar och icke med de gamle ’store’.”

Även andra exempel kan ges på ett inte helt rättvisande återgivande av meningar och åsikter uttryckta i Frödings korrespondens. Rörande diktandet för brödfödan menar förf.: ”Uppenbarligen finner Fröding att viss typ av lyrik ger mer lättförtjänta pengar i förhållande till andra litterära projekt och han framhåller tidigt att lyriken blivit ett sätt att klara uppehållet.” Här citeras som stöd ur ett brev från Fröding till Richard Steffen: ”Men faktum är att jag icke finner någon glädje och tillfredsställelse af versmakeriet. Jag ville gerna göra något annat och nyttigare, om jag orkade, men jag orkar inte.” (S. 45f.) Går man till brevet framgår det emellertid att Fröding här i första hand inte avser poetiska brödskriverier utan uttrycker en generell skepsis mot poesin som sådan: ”Jag delar icke den meningen att den lyriska poesien är en öfvervunnen ståndpunkt, men det förefaller mig som om världens tillstånd för närvarande är det mest ogynnsamma att uppamma en sådan. Uppfinnargenierna drifvas in på mekanik och sådant – och poesien får nöja sig med grubblare och virtuoser, som icke ega någon skapande energi.”

Detta kapitel innehåller slutligen rudimentära analyser av det ”nya” i hospitaldikterna samt referat av tidigare analyser av enskilda dikter.

Kapitlet ”Frödings litterära arbetsprocess” (s. 60–72) präglas av stor spännvidd. Med ”litterära arbetsprocess” förstås allt från relativt handfasta ting som penn- och pappersorter, handstil och rimlistor till mer svårgripbara frågor som var Fröding ”hämtade sin litterära inspiration” (s. 62). Allmänt kan sägas att den första kategorin ges en utförlig belysning, och ingen möda skys för att lämna någon sten ovänd. Vad gäller den andra blir svaret – kanske av naturliga skäl – mer allmänt. I sammanhanget bör naturligtvis starkt understrykas att de till synes små konkreta frågorna naturligtvis inte på något sätt är oviktiga, då avhandlingen i första hand är en textkritisk utgåva. Vad gäller besvarandet av den senare typen av frågor i detta avsnitt tenderar det att stanna vid ansatser. Ett exempel: liksom i avsnittet ”Diktarnas tillkomsthistoria” hävdas här

att ”Hospitaltidens lyrik förefaller inspirerad av Frödings visioner och förnimmelser under hospitalsåren” (s. 63). Alldeles bortsett från att ordet ”fornimmelser” kanske inte är det bäst valda, söker förf. leda sin tes i bevis genom att citera ur ett brev från Fröding till Viktor Rydberg (ibid.) där det bl.a. heter: ”Men i detsamma fick jag ett intryck af det rika och lifsfulla i allt detta hväsande, kräkande och krälände, det storartade i allt detta ohyggliga, en hel mäktig värld i dess återfödelse eller födelse, som vältrade sig fram ur Kaos äller Hades.” (S. 63.) Uppenbart är ju att dessa ”visioner” har litterära källor: Antiken, Bibeln, Dante. I det brev varur citeras talar Fröding dessutom mer specifikt om Strindberg, Tolstoj och Nietzsche. De mer konkreta faktorer som förf. granskar behandlas däremot med energi och med väl valda exempel, vilket inger förtroende. Dessutom markerar förf. klokt alla osäkerhetsmoment.

De följande två avsnitten, ”Stavningen och interpunktionen” (s. 73–81) samt ”Handstilen, skrivtecknen samt vanan att inleda ny rad med versal” (s. 82–87) är en fördjupning av den analys som rör mer tekniska ting som inlets i föregående avsnitt. Resonemangen synes lika förtroendeingivande som tidigare. Ibland kan man dock även här störas av alltför oförmedlade övergångar från större mer principiella resonemang om bakomliggande faktorer till handfast konkreta, påtagliga ting. Förf. skriver t.ex.: ”Sommaren slutade i ångestfall och kaos och i augusti tas han in för vård på nervkuranstalten i Görllitz. Gustaf Fröding hade en vecka tidigare fyllt 29 år.” Därpå följer: ”Vad kan ha orsakat den plötsliga brytningen mellan den gamla spetsiga, hoptryckta och högerlutande ungdomsstilen och den senare något glesare och helt uppräta stilen med rundare slängar?” (S. 85.)

I ”Fröding som korrekturläsare. Hans kontakter med Albert Bonniers förlag” (s. 88–97) ges en värdefull översikt, utifrån bevarad korrespondens, av Frödings insatser som korrekturläsare av dikter i *Svea* (1889), *Guitarr och dragharmonika* (1891), *Nya dikter* (1894) (som Fröding inte läste korrektur på), *Stänk och flikar* (1896) samt *Gralstänk* (1898). Förf. finner att skalden ”läser korrektur flitigt”, att han var ”observant men överseende” (s. 91), ”uppmärksam” och ”synnerligen observant” (s. 93) samt ”även under 1890-talets sista år var en noggrann korrekturläsare” (s. 95). Allt detta är relevant vad gäller Frödings insatser som korrekturläsare av *Efterskörd 1–2* (dikterna ”Gif

lif och grönska” och ”Skumögdt i mörkret vi trefva”). Vi får således veta att Fröding läste korrektur. Men i avhandlingens avdelning med etablerade dikter ges ingen ytterligare information om dessa korrektur.

Avsnittet ”Tidigare utgivning. Cecilia Frödings kontakter med Albert Bonniers förlag” (s. 98–126) är det utförligaste i avhandlingens första del. Det är å ena sidan intressant och värdefullt: här förs handskriftsmaterial in som aldrig tidigare uppmärksammats. Å den andra är utförligheten inte helt motiverad. Framställningen präglas också av en viss dispositionell oro. Ordningsföljden i rubriken borde för att svara mot innehållet ha varit omvänd. Dispositionen hade blivit klarare om kapitlet delats upp i två avsnitt: först ett om Cecilia Frödings kontakter, sedan ett om den tidigare utgivningen.

Det är vidare heller inte helt klarlagt hur komplett redovisningen av Cecilia Frödings och Ruben G:son Bergs redaktionella insatser är. Här hade läsaren varit behjälpt av ett sammanfattande omdöme. Konkreta exempel hade sedan kunnat ges i notapparat och/eller appendix. Nu får vi nöja oss med uppgiften att Bergs utgåva är ”behäftad med ett onödigt stort antal felaktigheter” (s. 124). Avgränsningen till hospitaltidens diktning upprätthålls inte heller i detta kapitel. En viss osäkerhet råder också om tidigare utgåvors status. T.ex. betonas betydelsen av Cecilia Frödings urval i Mattoidens sånger samt Bergs etablering i *Samlade Skrifter*: ”Senare utgåvor bygger på endera av dessa två editioner.” (S. 124.) Uppgiften stämmer ej med Michaneks utgåva *Återkomsten* (1964), vilken innehåller sex dikter stammande från hospitaltiden. Michanek har, som också förf. påpekar, utgått från manuskripten. Detta framgår om man läser kapitlet till slut; omdömet gäller utgåvor som först senare i kapitlet (s. 125) presenteras.

Kapitlet ”Receptionen” (s. 127–140) är förtjänstfullt. Stor möda har lagts ned på att samla allt relevant material. Kanske kunde man önska att mottagandet av Frödings dikter satts i samband med den nyss timade Strindbergsfejden. Det torde vara uppenbart att motsättningarna där, med John Landquist på den ena sidan och Fredrik Böök på den andra, spelat en stor – kanske t.o.m. avgörande – roll. Mottagandet av dikterna blir något av efterdyningar av den stora offentliga fejden. Rörande mottagandet av *Samlade skrifter*, del 7 (1921), (s. 135 ff.) blir dispositionen åter något problematisk. Frågan som här är under

behandling, ”Skulle Berg motsvara kraven som utgivare?” (s. 134), hör ju egentligen hemma i avhandlingens diskussion om tidigare utgivning. I stället kommer såväl mottagandet av Frödings dikter som bedömningen av Berg som utgivare i blickfältet. Den senare borde här stå i centrum. (Jfr s. 137: ”Det samlade mottagandet av *Samlade skrifter* lägger snarare betoningen på utgivaren och utgåvan som genre än på dikterna, även om ett par recenser finner dikterna från hospitaltiden intressanta.”)

Avhandlingens utredning om ”Datering och urval” (s. 141–148) är betryggande gjord. Kriterierna för datering anges noggrant (delvis i fr.a. Michaneks efterföljd): stavning, skrivsätt, pappersort samt ”i viss mån diktsens grafiska uppställning, diktmotiv, proveniens och arkivtillhörighet” (s. 142). Särskilt eftersom detta arbete varit mycket komplicerat är det sympatiskt att osäkerhet anges: ”Det kan därför inte uteslutas att även texter tillkomna före eller efter perioden december 1898 till mars 1905 kan ha medtagits.” (S. 146.) En viss dispositionell oro präglar emellertid även detta kapitel. Förf. skriver t.ex. (s. 146): ”Jag har frågat mig: Vad är en dikt? Gränserna är svåra att dra då mycket av den litterära kvarlåtenskapen både är ofullständig och osammanhängande. Ett visst mått av subjektivitet vid bedömningen av vad som kan betraktas som en hel dikt eller ett diktfragment förefaller ofrånkomligt.” I en fotnot talar förf. vidare om att den enskilde forskaren ibland måste förlita sig på sin ”intuition”. (Ibid.) Det är något oklart i detta resonemang vad frågan ”Vad är en dikt?” syftar på. Den kommer dessutom något plötsligt efter ett företrädesvis *tekniskt* stycke. Syftar den på hur förf. skiljer ”dikt” från ”fragment” eller på en mer principiell diskussion om vad som definierats som ”dikt”? För den första tolkningen talar den definition som sedan följer: ”Som dikt räknar jag i detta sammanhang en text som förefaller utgöra en avslutad helhet och där inte något måste ha föregått eller efterfölja.” (S. 146.) Den presenterade definitionen utesluter således – än så länge – *inte* andra texter (fr.a. de s.k. axiomatiska satserna) som ej tagits med. Först senare i framställningen – efter det att vi tagit del av att fragment ”kortare än fyra rader” inte bedömts som ”meningsfulla att redovisa” – förs andra texter, vilka således vare sig är regelrätta ”dikter” eller ”fragment”, in i bilden: ”Jag har även valt bort de texter som förefaller härröra från Frödings försök att entydigt defi-

niera sig själv, världen och språket.” (S. 147.) Här åsyftas explicit de s.k. axiomatiska satserna. Men formuleringen ”texter som förefaller härröra från Frödings försök att entydigt definiera sig själv, världen och språket” är något olycklig; å ena sidan skulle man kanske kunna hävda att ”definiera sig själv, världen och språket” är vad all dikt handlar om, å den andra att det råder en viss motsättning mellan begreppen ”förefaller” och ”entydigt”. Slutligen blir allt detta klarare genom att läsaren hänvisas till den diskussion som förts i ett tidigare kapitel, ”Handskriftsläge, manuskriptbeskrivning och återgivningsproblematik”. Men då har den dispositionella dubblingen redan åstadkommit en viss oro.

Vad gäller avsnittet ”Etableringsprinciper” (s. 149–154) tvingas jag pendla något mellan teorin, dvs. detta kapitel, och de etablerade dikterna. På motsvarande sätt kommer jag senare att utifrån de etablerade dikterna ytterligare granska detta principkapitel. Inledningsmeningen (s. 149), ”Denna volym innehåller de texter som jag ansett möjliga att etablera av hospitaltidens lyrik”, finner jag av två skäl problematisk. Vad har varit omöjligt att etablera? Och varför? Av tekniska skäl – omöjligt att tyda etc. – eller av principiella skäl – vad är lyrik? Praxis tyder sedan på en viss osäkerhet huruvida det är renodlad lyrik som etablerats; flera olika kategorier figurerar: ’dikt’, ’fragment’, ’text’ etc.

Förf. har som förlagor till sin etablering använt dels Sten Malmströms stencil från 1965, som rent parentetiskt inte heter *Om utgivning av nysvensk skönlitteratur i vetenskaplig utgåva* utan *Om utgivning av nysvensk skönlitteratur i vetenskaplig kommenterad utgåva*, och ”Svenska Vitterhetssamfundets praxis”. (S. 149.) Hur emellertid Malmströms explicita regelverk förhåller sig till en närapå 40-årig och långt ifrån enhetlig praxis hade man velat veta mer om. Ett litet frågetecken skulle jag också vilja sätta vid principen att, när manus saknas, utgå ifrån den senaste av Frödings auktoriserade tryckta versionen. Ett exempel: ”Gif lif och grönska” (avhandlingen, s. 197) trycktes, godkänd av Fröding, i kalendern *Svea* 1906. Förf. väljer inte denna version utan etablerar efter volymen *Efterskörd* (1910). En fråga som inställer sig är om vi inte härmed fjärrar oss från ”hospitaltiden”. Hade det inte varit lämpligare att hålla sig inom den? Eller så nära man kan komma?

I stort finner jag att etableringsprinciperna är klokt valda. Likaså att de applicerats med stor

konsekvens. Några detaljinvändningar får ses som randanmärkningar. Det gäller t.ex. en formulering rörande principerna för återgivande av diakritiska tecken: ”Ringar och punkter över i, å, ä och ö har satts ut i texterna utan kommentar, däremot inte i variantapparaten.” (S. 150.) Betyder den att de inte satts ut i kommentaren eller att de satts ut men med kommentar? Praxis visar på det första alternativet. Principen ”Kommatecken ändras till punkt före versal” (s. 151) är oklar. När gäller den? Vid radslut? Har vidare utgivaren följt sin egen regel ”Punkt före gemen ignoreras såvida den inte, som i fallet ’Den universale’, avslutar strof” (s. 151). Jfr t.ex. dikten ”Vargsång” (s. 170, rad 16): ”hs: klo.” (dvs. punkt).

Vad gäller kommateringen har utgivaren klokt en praxis med få ingrepp: ”Kommateringen har endast kompletterats på ett fåtal ställen och då mellan upprepning av likalydande ord, till exempel ’klart, klart.’” (S. 151.) Här undrar man dels om detta ingrepp är nödvändigt. Dels utvidgas denna normaliseringstendens ibland till att även omfatta fall som inte inbegrips i principen. I t.ex. ”Väl är mähända en skurk” (s. 209, rad 4) etableras: ”lasternas man, Catilina.” Handskriften har: ”lasternas man Catilina”. Kommatecknet gör i detta sammanhang en viss skillnad.

Slutligen hade man önskat en mer energisk utredning rörande handskrifternas numereringssystem. Nu hävdas summariskt att manuskriptens nummer ”troligtvis härrör från tidigare utlåning”. (S. 152.)

Som jag tidigare nämnt ser jag den textkritiska utgåvan av hospitaldikterna som avhandlingens kärna. Desto mer glädjande är det således att vad gäller de etablerade texterna finna såväl att akribin är god som att arbetet med att förena teori och praxis utförts väl. Någon utförlig redogörelse för denna min granskning kan av utrymmesskäl här inte ges. Detta desto mindre då jag är benägen att ge utgivaren rätt i att man ibland tvingas närapå lita på sin intuition och att utrymmet för subjektivitet är stort. I några få fall tror jag dock att utgivaren gjort avläsningsfel:

S. 206, rad 11: Ódni, at segja, > Ódni at segja (ej kommtecken utan accent över u-et i raden under (nú)

S. 231, rad 25: guld > gull (rimmar dessutom ännu bättre på skull i raden nedan)

S. 243, rad 31: finnas – står nog: pinas (jfr f.ö.

en av versionerna, där det talas om ”pinotillstånd”)

S. 259, rad 1 och 2: Vål sagt > Vål sagdt

S. 265, rad 3: min sorg den faller vida > min sorg faller vida (eller ändrat efter rubriken? I så fall borde det ha angetts i kommentaren.)

S. 268, rad 3 ”om ej O han sticker” – raden ser mycket märklig ut, kommenteras inte heller; sannolikt är det versala O-et en del av bokstaven f från raden ovan

(Alldeles bortsett från detta kan man kanske ifrågasätta meningsfullheten med att publicera detta fragment.)

Vad gäller etableringen har jag vidare på ett 20-tal ställen satt frågetecken. Här endast två exempel. Osäkerheten om lästart är stor, så stor att den kunde ha markerats. T.ex. ”Balaam, Bozors sons väg” (s. 185, rad 6): förmäten > för mäten (jfr för fräck, rad 5–6). I kommentaren till Dikten ”Skära skära hafre” (s. 264) anges visserligen i kommentaren att det i manus finns mellanrum mellan rad 4–5 och rad 5–6. Varför inte etablera så? Det hade varit effektivt att låta raden ”Så blef jag då den siste” stå – bokstavligen – ensam.

Inte heller vad gäller min granskning av den textkritiska apparaten kan här någon utförlighet komma i fråga. Jag nöjer mig med att först ge några detaljkommentarer rörande (de implicita) principerna i punktform. Därpå ger jag exempel på felaktigheter samt pekar på en del osäkra läsningar.

– Som en service åt läsaren och forskaren hade det varit önskvärt om sidhänvisning givits till det verk, där respektive dikt publicerades första gången. Lika välkommet vore ett omnämnande av att de fyra dikter, vilka för första gången publicerades i tidningar och tidskrifter, också tryckts i bokform, i Michaneks antologi *Återkomsten*.

– När två eller flera textvarianter anges i kommentaren blir det svåröverskådligt (t.ex. s. 177 f. och 210).

– Avläsningen av manuskripten ger naturligtvis, som utgivaren påpekar, ofta utrymme åt subjektivitet. På flera punkter hade jag önskat att denna osäkerhet starkare markerats. Särskilt gäller detta angivandet av ordningsföljden i Frödings ändringar, strykningar och omarbetningar.

– Principiella invändningar kan också riktas mot att i den textkritiska apparaten presenteras komparativa och idéhistoriska utblickar samt hänvisningar till annan forskning rörande

t.ex. motiv. (Se t.ex. s. 171 om de fyra elementen eller hänvisningen s. 181 till Frödings läsning av Möbius arbete om Nietzsche.)

– Utelämningsstecken, dvs. [---], i slutet av ett fragment (t.ex. s. 244) är något oegentligt. Det framgår visserligen att dikten ej är avslutad, men vet man att det funnits en fortsättning? (Annorlunda förhåller det sig naturligtvis, t.ex. s. 243, när Fröding paginerat blad, 1, 2, 4, och blad 3 saknas.)

– Förkortningen ”ostr” (ostruket) är inte helt tillfredsställande. Bättre vore: ej struket. (Se t.ex. s. 216, rad 2.) (Varken ”ej str” el ”ostr” finns f.ö. hos Malmström.)

– Etableringen av ord som skrivs med versal inne i mening: varför behålls inte versalerna? (T.ex. i raden ”drick dig Ung ur Chisers källa, dikten ”[Hegire]”, s. 236, rad 6.) Likaså finner jag det mindre lämpligt att återge inledningsraden i fragment, som i handskriften inleds med gemen, med versal. (T.ex.: ”[Och glupskt på sin väntande lycka]”, s. 255.)

Regelrätta fel i den textkritiska apparaten uppskattar jag till ett 20-tal. Här endast tre exempel:

– S. 190, ”Ett annat [II]”, kommentaren, rad 1: ordet ”Svjin” – står nog: ”Gojim”, dvs. judarnas ord för alla icke-judar (hebreisk kontext).

– S. 231, rad 25 borde ha angetts: *gull* ändr. fr *guld*.

– S. 286, rad 6 Hs4 *innandomen* – står: *innandome*. (Jfr tabellen, spalt 4, där det är rätt.)

Sammanfattningsvis kan anföras: den främsta invändningen mot avhandlingens första del rör, som framgått, det huvudsakligen antydda men ej fullt utförda besvarandet av frågan om Frödings hospitaldikters modernism och/eller betydelse för den svenska och finlandssvenska modernismen. Avhandlingens andra del utgör en lika förnämlig som tillförlitlig textkritisk utgåva av Gustaf Frödings hospitaldiktning. De anmärkningar av företrädesvis teknisk natur jag ovan framfört bör naturligtvis ses i sitt sammanhang. Utgivaren har haft att ta ställning till ett mycket stort antal detaljfrågor som ställts till ett synnerligen omfattande handskriftsmaterial. Uppgiften har lösts med såväl energi som noggrannhet. Glädjande är att erfara att dikterna inom kort kommer att utges på nytt, i Vitterhetsamfundets serie.

Björn Meidal